

ANALI Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku	Sv. 23	Str. 125-156	Osijek, 2007.
	Primljeno na sjednici Razreda za društvene znanosti 16. svibnja 2007.		

UDK:94(497.5)''18''

27-726.2Strossmayer,J.J.:322:328

STANA VUKOVAC*

JOSIP JURAJ STROSSMAYER VELIKI ŽUPAN I ZASTUPNIK U HRVATSKOM SABORU

Godine 1849. Josip Juraj Strossmayer bio je imenovan biskupom Biskupije đakovačko-sriemske. "Dakle, pala je kocka; dakle je moja malenkost izbilja 18 tog t.m. za biskupa đ. naimenovana", piše mladi 34-godišnji biskup prijatelju, uglednom mladom političaru, Brođaninu Andriji Torkvatu Brliću.¹ Radostan je, ali naglašava: "Ja ostadoh uvijek, koi sam i bio samo ću gledat, što je sviuh nas dužnost u kriepostima napriedit. Ladja, kad uzvodu ide, ako se svojski neupreš, borme ona će natrag."²

Sve je rekao. Ne će se on mijenjati, ali će sve učiniti za prosperitet domovine.

Pratit ćemo svestranost Strossmayerovih djelovanja u borbi za samostalnost domovine. Zadataka mnogo, a on mlad i odlučan obećao: ".../ za Slavoniu i Horvatsku više me sad briga mori neg ikad".³ To nije bio trenutni zanos, potvrđuju svi Strossmayerovi kasniji pothvati kojima je udario pečat cjelokupnoj hrvatskoj kulturi 19. stoljeća. Strossmayer, zastupnik u Hrvatskom saboru godine 1861., pokrenuo je, između ostaloga, i pitanje narodne prosvjete jer je njegov motto: "Prosvjetom slobodi!"

Njegov ulazak u Biskupiju đakovačku nije zadržao mladoga biskupa u uskim crkvenim prostorima djelovanja jer je u Hrvatskoj surovo desetogodišnje razdoblje Bachova apsolutizma nametnulo i brzo djelovanje na svim poljima kako bi se zaštitio hrvatski narod, a prilike u Hrvatskoj hitno promijenile.

Jezik hrvatski bila je posebna Strossmayerova ljubav i briga. Vratiti ga u javni život bila je nužnost, a s njegovom javnom uporabom lakše će se Hrvatska oduprijeti snažnoj germanizaciji i mađarizaciji, koja ozbiljno prijeti...

Smjenjivanje ministra unutarnjih poslova Bacha (22. kolovoza 1859.), jačanje Carevinskoga vijeća u Beču i novi hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban Josip Šokčević – sve to najavljuje konkretne akcije: početak rada Sabora (15. travnja 1861.), ali i uporabu hrvatskoga jezika u cjelokupnom javnom životu Hrvatske.

* dr. sc. Stana Vukovac, 35000 Slavonski Brod, Kraljice Jelene 89

¹ J. J. Strossmayer, Pismo Andriji Torkvatu Brliću 20. studenoga 1849. (Arhiv obitelji Brlić, Brod n/S).

² J. J. Strossmayer, Pismo A. T. 2.12. 1849. (Arhiv obitelji Brlić, sg -).

³ J. J. Strossmayer, Pismo A. T. Brliću, Beč, 18. srpnja 1849. (Arhiv obit. Brlić, sg. -).

Virovitičko – osječka – virovitička županija, mijenjajući ime vraća se imenu Virovitička županija, a prvim njezinim županom, u novim uvjetima, postat će Josip Juraj Strossmayer.

Župan ne će ostati dugo, ali će kao saborski zastupnik pokrenuti lavinu promjena u zaostaloj i porobljenoj Hrvatskoj.

Ključne riječi: Josip Juraj Strossmayer, biskup, veliki župan, saborski zastupnik, Banska konferencija, Sabor 1861.

UVOD

Stoljeća tek rađaju velike muževe, 19. stoljeće darovalo Hrvatima — Josipa Jurja Strossmayera

Proljeće 1850. godine. Mladi biskup Josip Juraj Strossmayer čeka u Beču na svoju prekonizaciju. Radostan je jer zna da je domovina s radošću primila vijest o njegovu izboru za biskupa. Prijateljima Metelu Ožegoviću i Ivanu Kukuljeviću povjerava svoja razmišljanja:

“/.../ narod me u domovini s radošću očekiva /.../ pa valja da se i ja tomu narodu odužim i njegovim nadama odgovorim. Ja to i hoću.”⁴ Stoga izrekoše zajedno geslo budućega djelovanja: *Sve za vjeru i domovinu!*

Strossmayer će cijeli život biti dosljedan toj odluci.

Je li Hrvatska u pravom trenutku svoje teške povijesne istine otpočela sredinom 19. stoljeća bitku da bi postala napredna, slobodna i ugledna zemlja Europe, zaslugom svojih iskrenih domoljuba, posebno – Strossmayera?

Da! Bitka je počela mnogo ranije, ali dolaskom Josipa Jurja Strossmayera za biskupa đakovačkoga i srijemskoga, bitka – lavinom postaje...

S poštovanjem pozdravljam vas povjesničare, jer bez vas bi praznina bila (*od stoljeća sedmog*), a mi, *literarni povjesničari*, pokušavamo tim povijesnim istinama dodati cvijetak, stihom ili prozom, pa udruženi **m i r i s o m**, trag ostavljamo...

Prostrla se slavonska ravnica, oku nedostižna, srcu podatna: ozelenjela, raskošne boje prosula, a šumski pernatí stanovnici pjesmom ukrasiše dolove joj šumovite. Mračno je, a nije noć. Lomi se svjetlost sunčana penjući se na obzorje – zoru podari, svjetlošću obasja, sve zaspalo. I lomi noć i zove...

Svitanje.

Zora se obradova jutru, a ono sunčanu kuglu pokloni!

⁴ Cepelić-Pavić. J. J. Strossmayer, Pedesetgodiš. biskupovanja. Đakovo – Zgb., 1900. – 1904., str. 417.

Ova slika slavonska izvorna je njezina istina, ali nam poslužila pri ulasku u grad Osijek, koji je Hrvatskoj podario veliko ime **Josipa Jurja Strossmayera**, a on hrvatskome rodu *zoru podari, svjetlošću "obasja" sve zaspalo. Zora se obradova jutru, a ono sunčanu kuglu pokloni!* Hrvatskome rodu – **Strossmayera...**

Što je to nosio Strossmayer da je postao svjetski uglednik?

Njegovi su suvremenici, prijatelji, ili samo istovremenski suputnici znali više.

Prilazimo Strossmayeru, ne velikanu nego običnom čovjeku, pa tražimo sjećanja njegovih suvremenika.

Znameniti povjesnik umjetnosti, bečki student, sveučilišni profesor na Katedri za povijest umjetnosti i kulture zagrebačkoga sveučilišta, prvi ravnatelj Strossmayerove galerije u Zagrebu

Izidor Kršnjavi, kaže:

“Junačko srce, to je jedna strana Strossmayerova značaja”, započinje svoja sjećanja Kršnjavi. Bio je načitan i bavio se u mlađim godinama ne samo teologijom i filozofijom nego i matematikom, prirodnim znanostima. Prijatelji su razmjenjivali iskustva o svojem obrazovanju pa kada se Kršnjavi tuži da mu je rigoroz iz matematike bio najteža muka u životu, Strossmayer ne razumije razlog teškoći jer su njemu matematički problemi isto kao da stupi u *sasvim rasvijetljenu sobu*.

Često su prijatelji vodili oštre diskusije iz područja fizike, a Strossmayer ih je uvijek uspješno okončao. Bio je dobro upućen u kršćansku filozofiju, izvrsno poznao umjetnost, arhitekturu, no u teološkim znanostima bio je pravi učenjak, tvrdi Kršnjavi.

Strossmayer je snažna ličnost, a istodobno *običan čovjek*. Volio je ljude, posebno mladež, savjetovao ih, brinuo se o njima, pomagao im...

“Ti pako častna mladosti moja, ti najljepši cvietu u vrtu narodnjem, ti jedina nado bolje budućnosti naše, ti plemenita baštinico briga i želja naših /.../. Ali čim je manje danas zapta vanjskoga, tim je nuždnije, da mladež sama sebi disciplinom i čuvarom bude /.../.

Moja častna mladosti! Velikih je i priekih je u narodu nužda, a malo nas je, da jim doskočimo /.../. Treba narod naš umnijih i odlučnijih borioca i zatočnika; treba svetijih i rječitijih svećenika; treba vještijih i pripravnijih učitelja za škole i učilišta naša; treba radenijih, /.../ okretnijih činovnika u upravi i u sudu; treba umjetnika, trgovaca, ratara i obrtnika sposobnijih i okretnijih, da u prevažnih tih

poslovih od tudjine posve neovisimo; treba nam i narodu našem više svjetla, više svijesti, više značaja, više mara, štednje i blagostanja/.../.”⁵

Pisma, jedino sredstvo komunikacije u Strossmayerovo vrijeme.

On je u Osijeku, očekuje mjesto dvorskoga kapelana u Beču.

27. srpnja 1847. piše prijatelju Andriji Torkvatu Brliću:

“/.../ ako vam je moguće, a vi propitajte, kako se stvar u tom obziru nalazi. /.../. Pišite mi, ako je moguće, onaj isti dan, koji naimenovanje učinito bude. Ja ću posli naimenovanja uskoro u Beč doći.”⁶

Strossmayer je radostan jer mu je ispunjena želja: Car Ferdinand potpisao je dekret o Strossmayerovu imenovanju *dvorskim kapelanom* u Mainzu 27. kolovoza 1847. godine.

Bili su to prvi koraci u hijerarhijskom napredovanju mladoga Strossmayera, koji se dokazao zaslužnim jer su njegov bistar um i izvrsni uspjesi u školovanju pokazali da je doista vrijedan pozornosti i priznanja pretpostavljenih...

Novu radost Strossmayer opet dijeli s prijateljem Andrijom Torkvatom Brličem, kojemu piše 15. kolovoza 1849.: “/.../ a jučer navečer skobivši me idućeg k mom biskupu (*Josip Kuković*) njegov djetić (Bedinter), gratulira me, a kad ja upitah na čemu, a on mi odgovori:

Na dobivenoj novoj časti; jerbo je nekoj dan moj gospodin pred barunom Prandauom kazo, da nitko drugi biskup đakovački biti ne će, neg’ Vi..”⁷

I doista, kolovoz 1849. godine, dani velikih iščekivanja. Strossmayer ima ekcem na glavi, što ga čini nesretnim, ali liječi se u Vöslau, odakle piše Andriji 31. kolovoza 1849.:

“/.../ Ranolder,⁸ nekoj dan Ožegoviću kaza:

To je jedini čovjek, prot komu nitko ništ nema; al samo da je za koju godinu stariji.”

Strossmayer je rođen 4. veljače 1815., dakle bio je u trideset petoj godini. Gajeve *Narodne novine* od 23. studenoga 1849. godine, br. 199., donijele su na uvodnom mjestu izvještaj:

“Danas nam stiže radostan glas /.../. Njegovo car. kralj. i apostolsko Veličan., naš mlađahni car stolicu Đakovačke biskupije mladim rukama

⁵ Strossmayer, Govor pri posveti i otvaranju Gimnazije. Vinkovci, 4. 10. 1879. Vukovac, Govori. *Privlačica*, 1994., 84., 85.

⁶ Strossmayer, A. T. Brliću, Osijek, 27.7.1847. Arhiv Brlić, Brod n/S.

⁷ Strossmayer, Brliću, Beč, 15. 8. 1849. F. Šišić. J. J. Strossmayer Dokumenti i koresp. knj. I., Zgb, 1933., 56. – 57.

⁸ Strossmayer, Brliću. Vöslau, 31. 8. 1849. (Ranolder, vjerojatno kanonik pečuški).

izručiti odlučiti, imenovavši najvišim rješenjem od 18. studenoga o. god. (1849.) za **biskupa đakovačkoga Josipa Jurja Strossmayera**, misnika iste Biskupije, doktora bogo i mudroljublja, c. kr. dvorskog kapelana i upravitelja višeg bogoslovnog zavoda kod sv Augustina...”

I opet je prvi prijatelj na pameti kada želi iskreno podijeliti radost... Andrija Torkvat Brlić, dugogodišnji Strossmayerov prijatelj, podijelit će s njim radosnu vijest, stoga mu piše 2. 12. 1849. godine: “Dakle, pala je kocka...”

Zna mladi Strossmayer da ga čekaju brojne obveze, ali ih se ne plaši. Usporedba s lađom koja je krenula uzvodno vjerodostojna je hrvatskim neprilikama, u koje on svjesno ulazi. Lađa će natrag, *ako se svojski neupreš...*

Strossmayerova lađa nije išla natrag! Plovila je i u najtežim *burama i olujama*, koje su pratile njegov hrvatski narod, ali se nije slomila ni potonula. On je bio iskusan kormilar, što je u svojem dugogodišnjem životu i pokazao.

Mi ćemo izdvojiti dio iz njegova bogatoga rada u korist hrvatskoga naroda, kojemu je iskreno poklonio svoje srce i bistar um... u ulozi *velikoga župana Županije virovitičke i saborskoga zastupnika*.

Znanje koje je stekao školovanjem, ljubav prema zemlji i narodu hrvatskom bila je snaga koja ga je vodila naprijed.

“Ljubav osobito čudesa tvori”, zapisao je Strossmayer u *Putopisnim crticama*, ali i upornost i marljivost: “Sve može narod kad prigne, da se umno razvije i digne. /.../. Ozbiljnom radnjom i naporom smažu se i najveće prepone; a do slave inače se ne dospijeva, no kupanjem u znoju lica svoga /.../ i štogod radimo nastojmo da se od toga nikad postiditi ili pokajati ne uzmoramo.”⁹

Nošen snagom talenta, bistrinom uma i marljivošću, Strossmayer se isticao kao hrabar i odlučan muž. Mladost njegova ponijela ga je čežnjom za nekim drugim istinama od onih koje ga okružuju. Vremena su ozbiljna i opasna, ali on se ne plaši!

Pred njim je precizno usmjeren cilj: pomoći svojem hrvatskom narodu!

*Onako vrsna glava, kakav je mladi Strossmayer, mogla se svagdje upotrijebiti.*¹⁰

Zadatke kreirao sam, žurio, svuda stizao i o ergeli brinuo, pa iz Rogaške Slatine, gdje se nalazi na liječenju, piše tajniku Andriji Torkvatu Brliću: *Čujem da konji bosji (nepotkovani) u kola upreženi...* Gradnju stolne crkve vodio,

---

⁹ Slava preporoditeljem, Zgb., str. 16.

¹⁰ J. Barle. O Strossmayeru, 1900.

Akademiju i Sveučilište osnovao... Galeriju slika poklonio... Materijalno pomagao škole, knjižnice, kulturna društva u zemlji i izvan nje...

I tako cijeli svoj dugi životni vijek.

Bogatstvo istina o tom hrvatskom velikanu – nemjerljivo je. Mi smo izdvojili samo nekoliko segmenata iz njegova života i djela kako bismo upotpunili Strossmayerovu sliku u značajnim ulogama koje je preuzeo deset godina nakon izbora za biskupa Biskupije đakovačke i srijemske:

- Strossmayer kao saborski zastupnik
- Strossmayer veliki župan Virovitičke županije

I.

Teško desetogodišnje apsolutističko razdoblje austrijske carevine smanjilo je tenzije odlukom austrijskoga cara Franje Josipa: 22. kolovoza 1859. smijenjen je ministar unutarnjih poslova Aleksandar Bach te najavljena uspostava *ustavnoga stanja*.

Reforme se nastavljaju pa je odlučeno da se pojača *Carevinsko vijeće* u Beču, u koje se uključuje 38 novih članova; Kraljevina Ugarska šalje šest predstavnika. Hrvatska i Slavonija šalju dva, Dalmacija jednoga predstavnika.

Slavoniju u tom vijeću zastupa Josip Juraj Strossmayer pa svoje zanimanje nećemo širiti nego se zadržati uz njegovu ulogu u vijeću.

Četrdesetpetogodišnji Strossmayer ugledan je i poštovan (ne zaboravimo njegov višegodišnji boravak u bečkom Augustineumu; u Beču je obavljena prekonizacija za biskupa đakovačkoga i srijemskoga) u svojoj domovini pa nas taj izbor u Carevinsko vijeće ne iznenađuje.

Novu ulogu prihvaća savjesno, ali on nije pasivan slušatelj.

Obrazovan, Strossmayer je dobar govornik, izvrstan poznavatelj prilika u domovini Hrvatskoj pa je aktivan predlagatelj novina u Carevinskom vijeću u korist hrvatskoga jezika i domovine Hrvatske.

Iako su teška vremena, kada se za smjele izjave moralo snositi posljedice, Strossmayer ipak brani svoj hrvatski rod, naglašavajući da narodni živalj nije nigdje tako “bezobzirice ugnjeten kao u Hrvatskoj i Slavoniji”. I Dalmacija nije u Hrvatskoj pa je to prilika da ubrzo postane. Nije lako postići sve te želje, ali Strossmayer ne odustaje.

U govoru u Carevinskom vijeću 28. rujna 1860. traži da se ustavnošću ozakoniti ravnopravnost.

Još je jedna slikovita istina izrečena mudrom Strossmayerovom razboritošću (morao je biti oprezan jer apsolutizam je još živ!)

Ipak je podsjetio:

“Moram očito priznati da narod čezne za svojim starimi inštitucijamim pa se radujem što će ih steći.” (Znao je da mora podsjetiti na događaje iz 1848./49. pa je to učinio izvrsnom asocijacijom):

Austrijsku carevinu potresao je jak društveno-politički potres, “koji je (tom) velikom i jakom kućom od temelja potresao, nu srušiti ju nije mogao; jošte čvrsto stoji potrešena hrpa granita da bude gradivom za ljepšu i od vihora zaštićenu kuću, za takvu kuću u kojoj će svi puci i sva plemena boraviti radosne danke u bratinskoj slogi”.¹¹

Jesu li prisutni shvatili mudru Strossmayerovu poruku?

Približavao se kraj 1860. godine pa su učestale careve reforme pomalo iznenadile, ali radovala nada da će uskoro početi rad Hrvatskoga sabora.

Car je uputio *ručno pismo* banu Josipu Šokčeviću neka okupi najistaknutije ljude Hrvatske i Slavonije, da se utvrdi prijedlog izbornoga reda za Sabor. Ban poziva 55 hrvatskih uglednika na konferenciju u Zagreb, a među njima je i Josip Juraj Strossmayer.

Banska konferencija, tradicionalna institucija hrvatskog političkog sustava, u koju ban poziva uglednike političkog života, predsjeda konferencijom, a održano je 9 sjednica.¹²

Hrvatski su se članovi *Konferencije* borili za mnoge izmjene zakona: Strossmayer je izabran za izradu osnove prijedloga za Sabor, ali je predloženo i ubrzano uvođenje hrvatskoga jezika u javne službe, imenovanje hrvatsko-slavonskoga kancelara, a on bi preporučio imenovanje novih velikih župana; sjedinjenje s Hrvatskom: Dalmacije, otoka Krka, Cresa, Osora i Lošinja te istarski kotari Novigrad, Volovsko i Labin.

Hrvati deset godina nemaju glasila, osim službenih *Narodnih novina*, stoga je bilo nužno pokrenuti novine.

Slavoljub Vrbančić s grupom suradnika poslao je molbu ministru policije u Beč za pokretanje političkoga lista *Pozor*. Molba je upućena 30. studenoga 1859. Odgovor nije pozitivan, ali kada su prilike nešto povoljnije (12. srpnja 1860. uveden je hrvatski jezik u škole i upravu), Vrbančić je opet podnio molbu za izdavanje *Pozora* kao dnevnih novina.

---

¹¹ *Pozor*, br. 10./1860, 1 (Govor Strossmayera u Carev. vijeću 28. rujna 1860.)

¹² Ivo Perić. Godina 1860. u polit. biog. Strossmayera. *Zadarska revija* br. 5 – 6, 1990., str. 582.

Pokretanje lista odobreno je 30. rujna 1860. godine pa je prvi broj *Pozora* objavljen 1. listopada 1860. godine. U njemu je predstavljen program, prema kojemu će “list na vidjelo iznašati sve pravedne želje i potrebe naroda našega /.../ braniti stečene pravice i odbijati svako nasrtanje na njih”. Aktualna zbivanja prati *Pozor* na svojim stranicama, a s početkom rada Hrvatskoga sabora, 15. travnja 1861. godine, *Pozor* postaje glasilo novonastale *Narodne stranke*, koja se okupljala oko biskupa Strossmayera, koji novčano pomaže list *Pozor*.

List je uključen u javnu bitku za prava hrvatskoga naroda.¹³

Strossmayer je 10. prosinca 1860. započeo bitku za osnivanje akademije. Banu je predao molbu za osnivanje *učenoga društva*, sa sjedištem u Zagrebu.

Znao je Strossmayer da je narodu knjiga glavni plod svakoga duha, ona je glavno promicalo narodnjega razvitka, /.../ jedino sidro koje narod od propasti čuva, ali osnov predloženoga društva mora biti *znanost*, — mora se “*isključiti svaka struka koja se ne zasniva na strogoj znanstvenosti*”.¹⁴

Zna Strossmayer da je novac siguran put do ostvarenja prijedloga pa on u molbenici zakladnici banu izjavljuje da budućem društvu poklanja 50.000 F.¹⁵

Ta je vijest odjeknula snažno pa je tisak nastojao informirati javnost o velikom meceni Strossmayeru, koji je već postao poznat kao promicatelj hrvatskih interesa u Beču, kao i o njegovim odlučnim zahtjevima za prava hrvatskoga naroda.

Njegovi se planovi prostiru i dalje, u jačanje hrvatske kulture, ali je sada, na prijelazu iz godine 1860. u novu 1861., briga svih sudionika Banske konferencije priprema za početak rada Hrvatskoga sabora.

Banska konferencija pokrenula je brojne probleme, a posebne su zasluge što je pokušala dobiti od Beča rasute dijelove Hrvatske i obgrliti ih ljubavlju domovinskom: zatraženo je spajanje s Hrvatskom Županije riječke, Međimurja, hrvatsko-slavonske vojničke krajine.

Strossmayer odlučno zahtijeva:

“/.../ u ustavnoj zemlji ne može uspjeti ni jedan zakon koji nije stvoren voljom naroda.”

¹³ A. Szabo. Središnje instituc. Hrvatske u Zgb. 1860 – 1873. Zagreb, 1987., str. 87., 88.

¹⁴ Cepelić-Pavić. J. J. Strossmayer Đakovo, 1900., str. 426., 447. – 448.: Biskup Strossmayer Molbenica, zakladnica banu Šokčeviću.

¹⁵ Josip Juraj Strossmayer: Preuzvišenosti Vaše u Zagrebu dne 10. prosinca 1860. (molbenica-zakladnica banu).

Nakon završetka rada Banske konferencije 17. siječnja 1861., Hrvatski će sabor nastaviti započetu bitku, a Strossmayer će, kao saborski zastupnik, nastaviti napore istim intenzitetom.

II. Josip Juraj Strossmayer veliki župan Županije virovitičke

U pretrpanu “torbu” obveza i dužnosti koje je imao relativno mlad biskup Josip Juraj Strossmayer, primetnula se nova: izbor za *velikoga župana* Županije virovitičke.

Zašto?

Hoće li moći nositi još jedan, novi, zahtjevan teret, uz brojne obveze biskupa?

Hoće, znao je, pozvan bio unutarnjom željom – pomoći zgrčenoj sudbini roda mu hrvatskoga.

Sve dužnosti i obveze razdijelio po važnosti i shvatio da je obrana suvereniteta narodnoga prioritetna.

Županija virovitička, sa sjedištem u njegovu rodnome gradu Osijeku, zvala ga – srcem. Osijek je njegov dom u kojem su strani, mađarski apetiti na hrvatski teritorij izuzetno drski pa Strossmayer zna, ako se nešto brzo ne poduzme, oduzet će nam slobodu, podjarmiti nas ugarskoj kruni...

“Evo me cielog u rieči i besjedi svojoj. Taki sam vazda bio, taki ću vam do groba ostati /.../.Ti pako rode i narode moj širi srdce svoje, bistri i obrazuj što možeš bolje sviest svoju! /.../.

U to ime Bog ti narode pomogao!”¹⁶

U iskrenim Strossmayerovim riječima vidimo plan velikoga župana na kojim temeljima želi graditi novu, samostalnu Hrvatsku.

Povijest – dobra učiteljica našega Strossmayera. Zavirimo malo u njezinu starinu...

Virovitička županija pripada među najstarije hrvatsko-slavonske županije; njezin glavni grad *Virovitica* spominje se u 13. vijeku znamenitom poveljom hercega Kolomana, kojom je Virovitici podijelio statusne privilegije grada (1234.). Sredinom 13. stoljeća Virovitica ima vlastitu kovnicu novca.¹⁷

¹⁶ J. J. Strossmayer, Govor prilikom preuzimanja dužnosti velikoga župana Virovitičke županije, 11. II. 1861. (Cep. Pavić, 466.)

¹⁷ A. Szabo. Procesi moderniz. u Virovitičkoj županiji (19. st.). Zbornik radova međunar. simp. Osijek, 2006., str. 24.

Godine 1532. pala je pod tursku vlast, a oni ostali 150 godina! Oslobođenje u 17. stoljeću pa se očekivala obnova županija, koju bečki dvor odbija, a tek dolaskom Marije Terezije obnovljene su slavonske županije. Marija Terezija pravno je uspostavila nekadašnje *hrvatsko-slavonske županije*: Virovitičku, Požešku i Srijemsku županiju te ih podredila pod vlast Hrvatskoga sabora i bana.

Prvi veliki župan obnovljene Virovitičke županije bio je grof Ludovik Patačić (1745. – 1756.), a sjedište joj je preneseno u Osijek (1755.).

Virovitička županija podijeljena je na dva okružja: *Virovitičko i Đakovačko* (Szabo, str. 26.).

Patačića su naslijedili velikaši ugarskoga podrijetla, a Virovitička je županija pod snažnim mađarskim utjecajem. Probudili se opet apetiti Mađara na hrvatski teritorij pa oni uskoro stupaju u konkretne akcije:

Na zasjedanju svojega sabora oni neistinito tvrde “da su tri slavonske županije još od vremena Arpadovića sastavni dio Ugarske, a nikako Hrvatske, stoga su zahtijevali da se one stave pod vlast ugarskoga sabora”. (Szabo, str. 26.)

Mađari ne popuštaju nego traže, a virovitički podžupan Antun Špišić predlaže ugarsko-hrvatskom saboru u Požunu (8. 4. 1751.) da sve tri slavonske županije šalju po dva zastupnika na ugarski sabor. Zgražanje domoljuba i strah da je to početak odcjepljenja slavonskih županija od Hrvatske pa taj postupak podžupana smatraju nedopustivim.

Ipak, priznato im je hrvatsko državno pravo; županije ostaju pod vlašću Sabora i bana, ali je ostalo da dva županijska zastupnika idu u ugarski sabor u Požunu, što je Mađarima pomoglo da se neizravno upliću u upravne poslove hrvatsko-slavonskih županija. (Szabo, isto.)

Velikog župana, čelnika županije, imenuje kralj, a on je bio dužan, kao *virilist* (pozvan na temelju pisma hrvatskoga bana), prisustvovati zasjedanju Sabora.

Županije su bile snažno uporište narodne samostalnosti i ustava – izvršavale su saborske zaključke u domeni: uprava, porezi, vojska. Mogle su uskratiti posluš kralju ako bi od njega tražio što bi bilo na štetu zemlje.

Usprotivile su se apsolutizmu Josipa II. koji je pred kraj svoje vladavine ukinuo županije u Hrvatskoj i Ugarskoj te vladao bez sazivanja Sabora.¹⁸

Nakon smrti Josipa II. županije su opet obnovljene, u vrijeme vladavine hrvatsko-ugarskoga kralja Leopolda II. (1790. – 1792.), te imale nezamjenjivu ulogu u procesima modernizacije (Szabo, str. 27.).

¹⁸ F. Šišić. Pregled povijesti hrvat. naroda, Zgb. 1962., str. 350. – 352.

Kada su Hrvati mislili da je njihova bitka za uvođenje hrvatskoga jezika u javne službe pri realizaciji – iznenađenje:

U Požunu, na sjednici ugarsko-hrvatskoga sabora 11. lipnja 1790. saborska većina traži “da se u Hrvatskoj, umjesto latinskoga jezika, uvede *mađarski jezik*”.

To je bio jedan od razloga višegodišnjih sukoba (do 1848.) mađarona i iliraca, Unionističke i Narodne stranke.¹⁹ Unionisti jačaju u Slavoniji, a posebno u Osijeku, gdje je sjedište Virovitičke županije (koja kasnije, u vrijeme apsolutizma, nosi ime *Osječka županija*).

Ipak, počele su izlaziti novine i časopisi, a Hrvatski sabor 23. listopada 1847. odlučuje:

Hrvatski se jezik ima “uzvisiti na onu čast, vrijednost i valjanost koju je do sada uživao latinski jezik”.²⁰

Ban Josip Jelačić *Okružnicom* od 19. travnja 1848. zabranjuje županijama i poglavarstvima da ne smiju ni od koga primati nikakvih službenih naloga, samo se banu smiju obraćati, sve dok se ne sastane Hrvatski sabor.

U teškoj borbi za samostalnost, županijska skupština u Osijeku zaključila je da stupa u savez s Mađarima; Hrvati sazvali izvanrednu skupštinu u Virovitici 24. srpnja 1848. kojoj je predsjedavao ban Jelačić; zaključeno je da se Virovitička županija priključi Hrvatskoj te priznaje Hrvatski sabor u Zagrebu.²¹

Ne možemo slijediti burna povijesna događanja, što i nije naš zadatak, ali želimo se samo usput zaustaviti na teškoćama koje prate hrvatski narod. Povjesničari prate burna zbivanja, bilježe imena uglednika s titulama uz plemićko ime koji “iz ruke u ruku premještaju” posjede slavonske.

Tko ih je obrađivao? Siromašni seljački (doskora) kmetski puk – o kojemu nitko ne brine niti ga spominje u kontekstu burnih zbivanja, kada su opet ti isti ljudi postajali ratnici, gubili glave, obitelji rasute ili nestale...

Oni su – tu! Bistri i razumni (neobrazovani), ali znani, a bezimni – ostavili trag...

Desetogodišnji apsolutizam paralizirao borbene uspjehe hrvatskih ratnika. Predugo je bilo desetogodišnje razdoblje “pritisnutih srdaca i zatvorenih usta”.²²

---

¹⁹ F. Šišić, n. dj. sr. 374. – 378.

²⁰ A. Szabo. Hrv. središ. instituc. na zagreb. Gradecu. Zbor. radova. Zagreb, 1994., str. 393. – 407.

²¹ F. Šišić. n.dj. str. 418. – 421.

²² T. Smičiklas. Nacr. života i djela biskupa J. J. Strossmayera Zgb., 1906., str. 46.

Opet blokada svih izbornih prava. Progoni naprednih hrvatskih ideja, pojedinačno...

Svaka sila za vremena opet je potvrđena jer je car Franjo Josip odlučio smijeniti A. Bacha (22. kolovoza 1859.), a 5. ožujka 1860. carskom je poveljom prošireno *Carevinsko vijeće* u Beču.

Pokušali smo predstaviti povijesnu ulogu županija u političkom životu Hrvatske, posebno Slavonije, jer je naša tema usmjerena na hrvatsko-slavonsku – Virovitičku županiju i njezinoga velikog župana đakovačkoga biskupa **Josipa Jurja Strossmayera**.

Predsjednik privremenog Kr. hrvatsko-slavonskog *dikasteija* Ivan Mažuranić upućuje dopis pod br. 3/pr. gospodinu banu barunu Josipu Šokčeviću 5. siječnja 1861. godine sa sljedećim sadržajem:

“Njegovo cesarsko c. kr. apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo je previšnjim svojim ručnim pismom od 5. Siječnja 1861. za Velike župane u kraljevini Hrvatskoj najmilostivije naimenovati.”²³

Veliki župani imenovani su 5. siječnja 1861.:

- Zagrebačka županija:	Ivan pl. Kukuljević
- Varaždinska	Ivan Nepomuk grof Erdödy
- Križevačka	Ljudevit pl. Vukotinović
- Riečka	Bartol Smaić
- Požeška	grof Julije Janković
- Virovitička	biskup Josip Juraj Strossmayer
- Srijemska	grof Petar Pejačević

U tim presudnim trenucima za hrvatski puk Josip Juraj Strossmayer bio je prava osoba koja će moći stupiti na još uvijek trnovit put hrvatskoga naroda – prema ustavu i samostalnosti.

“Uzvišeni taj rodoljub primi čast velikožupansku na obćeniti zahtjev i to bez svake osobne koristi, već iz pukog domoljublja.”²⁴

Ugnjetavani, progonjeni i zanemarivani Hrvati – iskreno su radosni izborom velikih župana, posebno izborom velikoga župana Virovitičke županije Josipa Jurja Strossmayera. Radosni su prijatelji, poštovatelji uglednoga biskupa, radošno je malo Đakovo, sjedište Đakovačke biskupije, radostan rodni biskupov grad Osijek.

²³ Rukopisni dokument. Namjesništvo. Drž. arhiv Hrvatske.

²⁴ *Pozor*, 101/1862, od 2. svibnja.

Josip Juraj Strossmayer nije lokalna *veličina* uskih vidika, on je već tada, iako relativno mlad, uživao ugled Vatikana, europskih i svjetskih uglednika, koji je uključen u sva zbivanja, u domovini i izvan nje.

Biskup je primio čast *velikoga župana* da razrožne elemente ove županije na okupu uzdrži, zapisao je Tade Smičiklas. (*Nacrt...*, str. 55.)

Iznenadena njegovom odlukom – preuzeti tu novu ulogu i veliku odgovornost, ali pomalo lokalnu, njegov govor pri inauguraciji, potvrđuje veličinu biskupa – čovjeka.

Kada je krajem mjeseca (31. siječnja 1861.) veliki župan Strossmayer sazvao konferenciju u županijskoj dvorani u Osijeku, pripremljene su svečanosti koje će obilježiti njegov susret sa svojim narodom i rodnim mu gradom u novoj ulozi — *velikoga župana*.

“/.../ ljubka rieč biskupova zadahnuta divnim mislima i ugrijana žarom patriotskoga srca”²⁵ potvrda je našoj tvrdnji (veličina biskupa – čovjeka).

“Gospodo prijatelji! Ramena moja preslaba su, zdravlje podosta loše, trh koga kano blagoviestnik vječite istine nosim prevelik je, a posao koga odličnim činom, kano veliki župan starodavne i staroslavne županije, na se primam, za me posve nov, a u prelazno ovo i podosta uzburkano doba veoma tegoban. Molim Vas, prijatelji, da me u novom mom djelovanju, mudrim savjetom i iskustvom vašim podupirete.”²⁶

Posebno je važno naglasiti njegov prvi susret s pukom u novoj ulozi velikoga župana, kada ga je zamolio za povjerenje, pomoć i slogu u zajedničkom radu.

Biskup nije praznim obećanjima uvjeravao prisutne da će on sve urediti, da su odabrali pravoga, nego znajući istinu o položaju Hrvatske u okvirima bečkoga dvora i Ugarske, on traži njihovo povjerenje, slogu i zajedništvo. Znao je da je to temelj uspjeha. Svaka dvoličnost može biti kobna, a ako su iskreni i otvoreni, ako probleme shvate zajedničkim, lakše će im se zajedno oduprijeti. Biskup je bio dobar poznavatelj povijesti, dobar psiholog, pa je unaprijed pokušao upozoriti i pozvati na suradnju sve koji mogu pomoći u zajedničkim ciljevima.

Strossmayera je veselila srdačnost građana rodnoga mu grada pa im se obraća znamenitim govorom:

“Prirodjenoj ćudi mojoj više bi odgovaralo tiho i skromno za domovinu poslovanje, a za slavom nigda nije lebdila duša moja. Ništa drugo na svijetu, nego čista i iskrena ljubav prama domovini /.../ skloni me da u ovo ozbiljno doba slabahnom rukom svojom kormila se slavne županije ove prihvaćam. /.../.

²⁵ Cep. Pavić. J. J. Strossmayer n. dj. str.

²⁶ Konferencija Županije virovitičke, 31. siječnja 1861.

Ja gospodo moja, uvjereni budite, smjelim i veselim bi se licem u bezdno jaza strmoglavio, ako bi to čast, poštenje, napredak domovine moje iziskivao. /.../. Jest, gospodo, ja želim, da se na sve četir strane svieta čuje: da sam ja prijatelj, ljubitelj, branitelj ustavne slobode, /.../ jer sam uvjeren, da se samo na tom temelju sretnija budućnost miloga doma i roda moga osnovati i razviti dade. /.../.²⁷

Gospodo, prijatelji!

Huda kob je njeka htjela, da se pravda i istina sveudilj boriti mora, dok se na ovom sviету nalazi: ali ne klonimo duhom /.../ jer bilo što bilo, pravda i istina na posljedku ipak pobijediti mora /.../.

Gospodo! otesimo se stranstvovanja; vriedna je pravda i istina, vriedna mila domovina naša, da se oko nje u bratsko kolo skupljamo, /.../. Ja s vama, vi sa mnom, /.../ ipak ćemo sigurno sve zaprieke nadvladati i uspješno korist domovine promicati.

*Orimo i sijmo pomnjivo, ne hajuć hoćemo li, ne ćemo li, dan žetve doživjeti./.../.*²⁸

Slušali ga iskreni domoljubi, iskreno se radovali biskupovoj vjeri u bolje dane, ali – zajedno!

Biskupa – velikoga župana slušali su i “duševni prikor osjetili su oni, koji su još pred mjesec dva sakupljali Osiekom podpise, da se što brže, bezuvjetno sa Ugarskom združe”.²⁹

Možda postidjeni, a možda su samo prikriveno znali da će i dalje činiti isto!?

O pojedinostima uređenja županije, njezinoj ulozi i pravu glasa pojedinih profesija: svećenici, profesori, odvjetnici, ranarnici, vlastela, magnati...

A p u k, gdje je on? Nema ga u odlukama, nema ga u skupštini, ali – sigurno je u srcu biskupovu, što je, između ostaloga, dokazao izborom lokacije za gradnju impozantne stolne crkve u malenom Đakovu. Tu, među običnim seljačkim pukom, biskup je sretan, a puk njegov moći će biti u ovom veličanstvenom hramu sa svojim Bogom. On ne može putovati svijetom, njegova su leđa znojna, njegova košulja trošna, ali Bog pita samo za dobrotu, plemenitost i čestito srce...

Zaključci konferencije u Osijeku bili su: *inštalacija* 11. veljače, *a reštauracija* 12. veljače 1861.

²⁷ Isto, str. 460.

²⁸ Isto, (Cep. Pavić), str. 461.

²⁹ Isto.

Velike pripreme u Osijeku za doček biskupa – velikoga župana (9. veljače prispjela u Đakovo deputacija županije, koja će pratiti Strossmayera u Osijek). Puk hrvatski đakovački, puk Širokoga Polja, Vuke, Čepina, posebno grada Osijeka, pripremao svečani ispraćaj i doček u Osijeku.

Na pragu županijskoga doma biskupa – velikoga župana – pozdravio Ladislav pl. Delimanić:

“U oči svečanoga umještenja Tvoje Preuzvišenosti u dostojanstvo *velikoga župana* ove Županije uzhićenim te srcem pozdravljamo u sredini našoj i radostno očekujemo, da nakon povraćenog nam ustava veća nam sreća u dio pasti nije mogla /.../ u osobi Tvojoj *ustavnog velikog župana* zadobismo /.../.”

Čin *inštalacije* pripada starodrevnim običajima:

Čitanje dekreta prema kojemu se biskupa Josipa Jurja Strossmayera ime-
nuje *velikim županom* Županije virovitičke, a kako stari običaji nalažu, “župan bi na stolcu tri puta, uz burno klicanje naroda, u zrak dignut”. (Str. 462.) Iza Strossmayerovih leđa držao je Ivan pl. Šiprak razvijenu starodavnu zastavu Županije...

Izabrani i potvrđeni veliki župan Josip Juraj Strossmayer pozdravio je skupštinu krasnim govorom “kakovomu govoru u analima Virovitičke županije od postanka njenog u XIII. stoljeću, pa uzpostave njene od g. 1745. jedva da pametara imade”.

Gospodo i prijatelji!

“Divna vam je stvar srdce čovječansko, čarobna sila ljubavi. Ljubav nebo sa zemljom, zemlju s nebom spaja; ljubav pučine morske s jednog kraja svieta na drugi, ljubav razjažene hridi, ljubav istok do zapada brzinom munje prevaljuje; /.../ ustavna sloboda naša /.../ i u javnom životu našem od pamtivijeka pratilica naša. /.../. Branimo mi ustavnost, kano staru, domaću svetinju našu, /.../”, jer on vjeruje u svoj pošten i narod, koji nikada ne bi učinio ništa što je proti njezinoj slobodi. Njegov narod je, po riječima Strossmayerovim: “prostodušan, tih i miran, pun dobrote, časti i poštenja /.../ vjere u Boga /.../ to su van upravo bitni uvjeti, pod kojima se slobodna gibanja jedno razvijati dadu. /.../ dok je bilo *Zrinjia, Frankopana, Bakača, Jurišića, Berislavića* sve je dobro bilo, /.../, ej, junaci slavni, ne imate vi u domovini našoj veličanstvenih spomenika, ali jih imate u **srdcih** naših. *Ej, da bi nam moguće bilo danas vas uskrisiti /.../ koliko bi danas domovini od potrebe bili./.../*. (Str. 465) Ustavnost naša više neg igda milija jest, što nam krasnim *našim narodnim jezikom* sbori i govori; narodnim velim jezikom, koji je tako milozvučan, toli krjepak, toli bogat da mu para u svietu nije. Ah, sladki moj materinji glasu,

čim su mi te više neznalice i pridošlice prezirali, tim si ti većma srcu mom omilio. U višnjih kruzih zanemaren, našo si ti srećom utočište u njedrih prostog naroda našeg /.../.”

Da, biskupovo srce pripada hrvatskom narodu, to je prisutno u svakoj njegovoj riječi, ali – hrvatska domovina nije svoja. U austrijskom carstvu mnoštvo (15 – 18 milijuna) Slavjana, koji miroljubivi i čestiti, do ravnopravnosti dospjeti mora, vjeruje Strossmayer.

Svoj narod poziva:

“Osviesti se, osviesti o narode mili, da znaš *što još jednom biti moreš, biti imaš* /.../ jerbo ne samo za se, nego za cielu Europu, za cielo carstvo, za susjedne narode sve, mi smo tečajem više stoljeća riekom dragocjenu krv našu prolivali. Kao biskup poručuje:

“Nesdvoj mi narode mili, nesdvoj! Bog je u srdce svoje zasluge tvoje upisao, jerbo si krv svoju i za svetu vjeru /.../ proljevao.”

Strossmayer izvrsno pozna hrvatsku povijest i sve one koji su pridonijeli našoj krvavoj haljini, koju i “danas s nas dere i svlači”, taj je naš glavni neprijatelj. Njegova je želja podsjetiti slušatelje što je sve podnio hrvatski narod kroz povijest, ali se izborio i opstao. Stoga ih poziva da sa svima prijatelj ravnopravan bude, a nikako kao podanik tuđi!

To govori njima, a on, biskup, sada veliki župan, poručuje:

Evo me cielog u rieči i besjedi svojoj. Taki sam vazda bio, taki ću vam do groba ostati... Ti pako rode moj širi srdce svoje, bistri i obrazuj što možeš bolje sviest svoju! U to ime, Bog ti narode pomogao!

Veliki župan Virovitičke županije položio je prisegu, a onda su slijedile svečanosti i sv. misa.

Biskup je darovao mnoge institucije, pojedince, a kasnije, 5. travnja 1861., poklonio je svoju plaću župana, i sve dok ju bude primao kao župan, u zakladu **Sveučilištu u Zagrebu**.

To je potvrđeno u pismu banu 5. travnja 1861. godine:

“/.../ ako bi pako sveučilištu od koje druge strane dostatna dotacija priskrbljena bila, tada nek se spomenuta svota obrati na zakladu jugoslavenske akademije znanostih, što će se imat u Zagrebu čim prije utemeljiti.”

U listu *Pozor* (br. 84), 12. travnja 1861. čitamo:

“Iz tog čina lahko je uviditi, da dočim jedni za dostojanstvim hlebdeć, teže za svojom vlastitom koristi, drugi pako traže u tom ine udobnosti /.../ preuzvi-

šeni rodoljub, sve svoje i moralne i materijalne sile, samo za svoj narod i za domovinu svoju žrtvuje /.../.”

Vijest o osnivanju Akademije znanosti i umjetnosti i Sveučilišta snažno je odjeknula u domovini i izvan nje, posebno među našim mladim ljudima koji se školuju izvan domovine.

List *Pozor* intenzivno prati odjek radosne vijesti.

Učenici Varaždinske gimnazije izrazili su biskupu svoju iskrenu radost 1861. godine:

“/.../ (on) je proslavio ime hrvatsko na široko i daleko po svijetu, tako da nas s tebe i po tebi počese poznavati i ini narodi.”

Bečki studenti iz Hrvatske, Istre, Dalmacije, Slovenije, Srbije i Bugarske uputili su biskupu 4. siječnja 1861. zahvalno pismo:

“Kako živo ste s tim naša serca razveselili, /.../ na viest o utemeljenju akademije.”

Dana 17. siječnja 1861. godine objavljeno je u *Pozoru* Strossmayerovo pismo u kojem se javno zahvaljuje mladeži, informira javnost što će se sve učiniti u Saboru za utemeljenje Akademije i Sveučilišta, a narod naš njihovim osnutkom stupit će u kolo “ostalih posvećenih narodah europejskih”.

Intenzivan rad počeo je odmah; 12. veljače 1861. obavljena restauracija, izabrani podžupani bilježnici, suci...

Veliki župan predložio skupštini da se pošalje brzojav Ivanu Mažuraniću u Beč “radi odvažnog njegovog držanja u Ministarskom vijeću u pogledu Međimurja, te ga mole da ostavku povuče”, a Međimurje će “pričekati” Sabor, koji bi ga morao priključiti domovini Hrvatskoj.

Biskup, veliki župan Josip Juraj Strossmayer, nije *prosuo* mudre riječi ponešen svečanostima priređenim u njegovu čast jer Strossmayer jednostavno nije bio takav. Sve što je rekao bilo je iskreno; s punom odgovornošću prihvatio se obveza koje je dao zakletvom i obećanjem narodu.

Župan i županija odmah su krenuli u akciju: brza reakcija, oštar prigovor i zgražanje nad postupkom Županije varaždinske, koja je na svojoj glavnoj skupštini 28. siječnja 1861. zaključila da “Međumurje po historičkom pravu trojednoj kraljevini ne pripada, dotično da je tobož godine 1848. nezakonito od Ugarske odkinuto, i da se sada Ugarskoj povratiti imade...”

“Braćo i prijatelji! Mi ne možemo vjerovati /.../ da vi draga braćo, ne znate, kako je Međumurje prije 200 godina na neustavan način /.../ od Hrvatske odkinuto...” Naglašavaju otvoreno da taj čin Varaždinske županije smatraju

nezakonitim i protuustavnim, upozoravajući ih da će za taj nepromišljeni čin narodu odgovarati.

Lokomotiva zvana Strossmayer, naložena vatrom stradanja, teškim bitkama, u obrani carstva smatra da ima pravo zahtijevati, pa skupština Županije virovitičke odlučno traži od “Njegova apoštol. Veličanstva” – cjelovitost. Na to ima pravo po povjestnici i državnim ugovorima.

Sve je precizno navedeno, neka car vidi istine i neka po njima postupi jer će mu narod samo tako vjerovati i poštovati svojega vladara.

Svi su zahtjevi potkrijepljeni povijesnim izvorima, a mnogi suvremenici proživjeli teškoće i surovost apsolutizma... tuđi jezik u učioni i uredu, tuđi običaji, tuđi zakoni...

Hrvatskoj se mora vratiti njezino pravo na samostalnost i sjedinjenje svih dijelova Hrvatske koji su joj nepravедno uzeti.

Virovitička županija i njezin veliki župan Josip Juraj Strossmayer poziva braću Dalmatine da se obrate vladaru kako bi se združila Dalmacija s Hrvatskom i Slavonijom, a time pokazuje da mu je stalo do cjelovitosti Hrvatske.

Skupština Županije virovitičke sastala se 11. i 12. ožujka 1861. jer neprestano izviru nove teškoće koje ne mogu samostalno riješiti župani, podložni su vlasti u Beču.

Opet se s ogorčenjem konstatira razočaranje vladarovim pismom od 21. veljače 1861. upravljenim na bana da prihvata osnove konferencije o Saboru, ali odbija sudjelovanje zastupnika iz Vojničke krajine. Virovitička županija moli *Hrvatski dikasterij* da se obrati vladaru i ishodi odobrenje sudjelovanja Krajišnika u Saboru.

Ugarske županije poziva da priznaju neovisnost i suverenost trojedne kraljevine...

Sve su te molbe, traženja, potkrijepljena povijesnim činjenicama, ali – opet gorka istina:

Mladi je vladar okružen Ministarskim vijećem u kome je tada bilo sedam Niemaca, tri Mađara, a ni jedan iz slavenskih zemalja.

Ipak, rad županije ne blokira ništa pa se pod predsjedanjem velikoga župana Strossmayera 17. ožujka 1861. obnavlja *Gradsko poglavarstvo*, a 18. ožujka veliki župan putuje u Beč, gdje će s banom prosvjedovati protiv veljačkog patenta, a zagovarati pravo Hrvatske na *Medjimurje*.

Ubrzo počinje zasjedanje Hrvatskoga sabora (15. travnja 1861.) na kojem aktivno sudjeluju i veliki župan Županije virovitičke Josip Juraj Strossmayer,

drugi podžupan Mirko Kršnjavi, veliki bilježnik Ante Stojanović, suci Gustav Knežević i Tomo Milanković pa su rjeđa zasjedanja skupštine županijske.

Virovitička županija sastaje se 1. i 2. lipnja 1861. i pokušava riješiti nove, neprimjerene neprilike koje su osjetili stanovnici hrvatski, pa i Virovitičke županije.

Već u svibnju 1861. počelo je iznenadno prikupljanje poreza u narodu što su ga skupljali organi centralne financijske vlasti, vojničkom “eksekucijom”. I to nije sve. Opet se pojavila apsolutistička praksa – uhođa: provjera što narod misli, govori, radi...?

Prosvjede šalju Saboru: Varaždinska i Križevačka, zatim i Virovitička županija.

Sabor je o njima raspravljao na sjednici 14. i 15. lipnja 1861. te odlučio izvijestiti kralja.

Problemi su i dalje prisutni, pa i smanjenje broja županijskih časnika, o čemu je županija obavijestila i Sabor u Zagrebu.

Rad skupštine Virovitičke županije u rujnu je intenziviran jer Sabor smanjuje poslove budući da će 30. rujna 1861. prestati s radom.

Sastat će se samo na osam dana 4. studenoga 1861., a **12. studenoga Sabor je – raspušten...**

Kada se činilo da će se sada veliki župan sa svojim timom moći više posvetiti radu u županiji, počeli su (davno započeti, ali pritajeni) problemi u samom radnom timu županije.

Pristaše pripajanja Hrvatske Ugarskoj sve su aktivniji, a u tim nastojanjima ističe se veliki bilježnik Ante Stojanović.

Počelo je sa sitnim inatom – odbijanje uporabe hrvatskoga jezika u službenim dokumentima. Namjesničko vijeće izdaje 14. studenoga 1861. naredbu županijama o novačenju za god. 1861./62. bez odobrenja Sabora pa je intenziviran rad županijskih skupština.

Veliki župan virovitički Josip Juraj Strossmayer saziva skupštinu 28. i 29. studenoga, ali odmah upozorava sudionike: “**Starodavnoga prava našega odreći se ne ćemo**”, neka svi odmah s tim računaju. Ipak su mišljenja oko novačenja i poreza različita, pa i dvojba – provesti ga ili ne.

Nekoliko je članova dalo ostavku pa je veliki župan na sjednici od 29. studenoga zamijenio odustale.

U novoj godini 1862. skupština se sastala 15. i 16. siječnja, kada se očekivalo imenovanje novih članova, ali prioritetni su bili privredni problemi: sadnja duhana, gradnje cesta, sudstvo...

Dana 28. travnja 1862. zasjedanje skupštine s temom porezi, škole, ali i veliko iznenađenje: Veliki župan Josip Juraj Strossmayer obavijestio je skupštinu da ga je kralj, na vlastitu molbu, 21. travnja 1862. riješio velikožupanske časti (bio je petnaesti župan od kada su županije slavonske počele svoje djelovanje).

Veliko iznenađenje prisutnih, pa i tuga u većine skupštinaru.

Strossmayer će otići, ali svoj narod ostaviti neće. Nije pobjegao od posla, napora, ali nekoliko razloga bilo je uzrokom odlaska.

Ostavku na dužnosti velikog župana, napisanu na 22 lista, upućuje banu, baronu Josipu Šokčeviću i šalje iz Đakova 5. travnja 1862. godine.

Razlog odlaska: neriješeno pitanje sjedinjenja Hrvatske: "državnopravni položaj naš neriješen ostade". Austrijske financije u lošem (zlom) stanju...

"Ako Hrvatska političku, sudbenu, naukovnu samoupravu imati misli, tada u tih strukah vlast imati mora... Ali će mi se reći: tada je jedinstvo carstva propalo. Ja odgovaram, da nije pravo jedinstvo propalo, nego samo ono jedinstvo, koje ima namjeru prava svih drugih naroda progutati /.../ zabadava je našim oblastim dokazivati, da je u Zagrebu akademija, da je univerzitet /.../ nužda velika, da u Zagrebu ima središte stvoriti više izobraženosti za sve, ne samo za naš narod /.../."

Brojne su narodne potrebe, zna to Strossmayer, ali ističe tri:

"Perva je željezna cesta, koja bi daljne strane dunavske sa sinjim morem spajala /.../.

Druga je stvar reguliranje Save i Drave /.../. Isto je reći s putovih, koji od Save k Dravi i k Dunavu vode. Na našu veliku sramotu, a ne manju štetu, neima još ni jednoga puta, koji bi uzku Slavoniju sa Dravom i Dunajom spojio, na neizrečenu štetu prometa i trgovine.

Iskreno ispoviedam, da ništ drugoga nije, ja već zbog te same stvari nebih mogao velikim županom ostati. Ja bih se uvijek stidio obazreti na svoje djelovanje, kad ne bih bio u stanju isposlovati, da se put iz Vuke do Osieka još ove godine dovrši. Ne bih mogao podnieti, da mi sviet zimi mućeć se u blatu kune i proklinje. /.../ Ja ću se povući na uže polje svojega zvanja i onako moje malene intelektualne i fizičke sile koma dosižu, da toj svojoj dužnosti podpuno zadovoljim."³⁰

³⁰ V. Erl. J. J. Strossmayer veliki župan Vir. žup. *Književ. revija*, Osijek, br. 5/6, 1994., str. 188., 189.

Zahvalio se suradnicima, ali obećao da će i nadalje svim silama bića svoga djelovati na dobro i korist hrvatskoga naroda.

Skupština je zahvalila Strossmayeru, u kojega je imala beskrajno povjerenje, jer je on mnogo toga promijenio, učinio boljim u odnosu na vladajuću Austro-Ugarsku.

U zapisniku piše:

“Harna Skupština Županije virovitičke, za vjekovitu uspomenu svoje najiskrenije zahvalnosti i neograničenoga povjerenja velikom županu Josipu Jurju Strossmayeru, osnovatelju novoga života trojedne kraljevine.” Sliku biskupa župana za vječita vremena namjestiti u velikoj dvorani. (1893. godine, još tijekom života Strossmayerova, uklonjena je biskupova slika iz velike dvorane!)³¹

Biskupove obveze bile su brojne, ali njegova ljubav prema rodu svome i dobrobit njegova bit će i dalje Josipu Jurju Strossmayeru prioritetni, što će pokazati u Saboru energičnim zahtjevima već u početnim zasjedanjima. Borba će biti teška, ali on neće odustati...

III. Josip Juraj Strossmayer u Hrvatskom saboru

“Sad nam prije svega na srcu ležati mora, da se zlatna vrata ustava i sabora ovog ne zatvaraju, nego širomice otvaraju; jer nam svima skupa na srcu ležati mora, da čim prije na **ustavno polje stupimo**, da čim prije po starodavnom **ustavnom** običaju u saboru ovom o interesih mile nam domovine viećati i odlučivati počnemo. /.../ nužno, da čim prije Saboru ovom na čelo stupi **ban**, sjajnim ustavnosti znakom ovienčan, to jest, ustoljen po navadi, i svetom prisegom, /.../ dušom, srcem, poštenjem i spasenjem svojim obvezan, da će čast, dostojanstvo, ustav /.../ vazda muževno i bez svakog obzira braniti. /.../. Gdje se skupe **prava narodna**, tu se srdce dobiva naroda i sviest, a u savezu sa srcem i sviestju sve se može, /.../ što se bez ljubavi i sviesti narodne gradi /.../ na piesku je zidano /.../.”³²

Već prvo Strossmayerovo istupanje pred zastupnicima Sabora pokazalo je odlučnost, koju bi želio svima, jer samo iskreno, pošteno i odlučno morat će se boriti za ustavna prava, izbor bana, samostalnost u odlukama, uporaba hrvatskoga jezika u javnom životu Hrvatske.

Pratit ćemo drugu političku ulogu Josipa Jurja Strossmayera, ulogu *saborskoga zastupnika*.

³¹ Cep. Pavić, str. 473.

³² Prva saborska sjednica. *Dnevnik Sabora* Trojedne kralj. Hrvat. i Slav., knj. I., 1861., str. 4.

Istodobno s dužnošću velikoga župana Virovitičke županije, on je pozvan u Pojačano carevinsko vijeće u Beču, koje je zasjedalo prethodne, 1860. godine. Član je Banske konferencije, sudjeluje u organizaciji i početku rada Hrvatskoga sabora, postaje njegovim članom kao *virilni* član (visoko plemstvo i svećenstvo), koji u Sabor dolaze na temelju banske pozivnice.

Osim đakovačko-srijemskoga biskupa Strossmayera te njegovih nasljednika, *virilni* članovi u sazivu Sabora 1861. godine bili su grofovi Pejačevići, Hillebrand von Prandau, knez Schaumburg – Lippe i drugi.

Zašto Strossmayer – biskup i Strossmayer – političar?

Njegovi biografi (Cepelić – Pavić) odgovaraju:

Ugledan biskup, s velikim povjerenjem naroda svojega, on je “i na javnom braniku domovine /.../ i svete crkve svoje stajati morao”, a posebno u ovo vrijeme, kada je narodu hrvatskom prijetila opća potčinjenost austro-ugarskoj vlasti.

Uglednici Beča znali su za sposobnosti i vrline mladoga Josipa Jurja Strossmayera još iz njegovih studentskih dana, poznavali ga kao upravitelja bečkoga Augustineuma, izbora za biskupa Đakovačke biskupije, stoga je Strossmayer među prvima pozvan u Pojačano *carevinsko vijeće* u Beču “i razvija tamo toliku silu i snagu rječitosti, pokazuje toliku spremnost i okretnost /.../ da gotovo sve zadivljuje. /.../. Već tamo vapije za *hrvatskim jezikom* u uredima i školama, već tamo ističe državno pravo hrvatsko, tamo zahtijeva da se Dalmacija i Krajina s Hrvatskom ujedini.

Strossmayer prihvaća pozive jer je znao, ako je blizu tijelima vladajućih koji donose odluke, lakše će utjecati na njih, a i uporno zahtijevati promjene odnosa moćnika prema promjenama u njegovoj domovini.

Jedanaest godina šutnje, mraka i progona je iza nas pa su nade jako narasle, kada je Hrvatima pružena mogućnost početka rada Hrvatskoga sabora.

Dana **13. travnja 1861.** otvorena su vrata **Hrvatskoga sabora u Zagrebu**, a među brojnim je zastupnicima i biskup đakovački Josip Juraj Strossmayer.

“/.../ naša je sabornica malo gledala takih pobornika, koji bi sa tolikom silom i snagom rieči svoje branili cjelovitost, samosvojnost i slobodu države Hrvatske.” (Cep. – Pavić, str. 421.)

Jedan od vrlo važnih zadataka početka rada Sabora bilo je svečano inauguriranje baruna **Josipa Šokčevića** na dužnost **hrvatskoga bana**.

Taj svečani trenutak, ali i razlog careve odluke da to bude Josip Šokčević najavio je dolaskom u sabornicu kraljevski povjerenik Juraj Haulik. Došao je, reče zastupnicima, “da obavim svetčano *umještenje preuzvišenoga bana našega*, /.../. Budući dostojanstvo bana kraljevinah naših Dalmacije, Hrvatske

i Slavonije ispražnjeno, sklonismo se odlukom Našom (carska odluka) od 19. lipnja 1860. vjernomu nam /.../ velemožnomu barunu **Josipu Šokčeviću**, /.../ koju radi mnogih i odličnih zaslukah njegovih gojimo prama njemu, milostivo podieliti rečeno dostojanstvo **bansko**".

I doista. Pismo je dano Ivanu Mažuraniću, predsjedniku privremenoga Hrvatsko-slavonskoga dvorskoga dikasterija (u Beču), 26. veljače 1861., a u njemu uvjerenje "da će on (Šokčević) vrlimi svojstvi, kojimi se odlikuje, za promicanje dobra i sreće kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije /.../ biti neumoran i koristan".³³

Ban ulazi u sabornicu; burno je pozdravljen, a onda se iskrenim riječima obraća zastupnicima: "Uzdajte se u bana po rodu i krvi vašeg, /.../ vruću nepomičnu ljubav prama domovini za svetinje života i zvanja svoga držati, /.../ ako ustreba i umrieti."

Haulik je obavio svečanost – "na čast i stolicu bansku kraljevinah Dalmacije Hrvatske i Slavonije umješćujem" (Josipa Šokčevića). Uslijedila je banova pri-sega, a onda je u nekoliko rečenica izrekao svoju radost jer se opet u Hrvatsku vratila uloga bana u njegovoj novoj relativno samostalnoj ulozi.

Plašio se, treba li on preuzeti te velike obveze i odgovornost, ali je, kao što je uvijek Strossmayer govorio, pravi razlog odluke – ljubav prema rodu i domovini Hrvatskoj.

Ustrojene su županije (prema ustavu), Sabor je na okupu; otvorio svoja vrata pa se ban nada, uz pomoć sabornika, poći u bitku prema ustavnom uređenju i samostalnosti Hrvatske, a najprije moraju pripojiti dijelove Hrvatske koji još nisu u zajedništvu s domovinom.

"Mi stara prava naša i temeljno državne ugovore naše sami poderati niti smijemo, niti možemo. Usahnut bi morala ruka, koja bi to pokušala:/.../. Nije dosta slavu baštiniti, nego je sveta dužnost slavu uzčuvati, pače uzmnožiti i povisiti."

Svečanost ustoličenja bana završila je u Markovoj crkvi zahvalnicom: Tebe Boga hvalimo...

Druga saborska sjednica održana je 17. travnja 1861.

To su prvi, početni dani rada Sabora pa su nužne izmjene koje će omogućiti pravilan odnos i ulogu zastupnika. Strossmayer je sudjelovao u prvim saborskim *koracima*, ali će se i dalje čuti njegova konstruktivna, a često i odlučujuća riječ.

Strossmayer je odlučan: u kuću Sabora "ima pravo svaki zastupnik naroda uplivati; kad se bude putem verifikacije dokazalo, da u istini ima pravo narod zastupati".³⁴

³³ Dnevnik Sabora, str. 6.

³⁴ Dnevnik Sabora, str. 13.

Naš zadatak nije prikazati slijed rada Sabora nego sudjelovanje Strossmayera u njegovu radu, posebno u prijedlozima koje nudi, te njegovim odlukama.

Šesta saborska sjednica održana je 25. travnja 1861.

Strossmayer je osjetio potrebu naglasiti ulogu saborskoga zastupnika, posebno zato što su zastupnici izabrani povjerenjem naroda, stoga svaki mora raditi u njegovu interesu, iako to nije lako jer su “vremena ozbiljna, da i opasna, ali ćutimo duboko za narod naš, to se ipak kao junaci ne bojimo ništa; ja velim gospodo! da ja barem u sebi toliko sile duševne ćutim, da idem budućnosti na susriet duhom otvorenim i odprtom savješću i srcem, i da se ne plašim i o najvažnijih i najogromnijih pitanjih naroda našega, kad na to red dodje, govoriti”.³⁵

Osma saborska sjednica održana 27. travnja 1861.

Strossmayer zagovara hitno vraćanje Rijeke u domovinsko krilo jer “Tko bi hotio da se grad Rieka ne sdruži s Hrvatskom, taj bi rado, da se ova prostorina otvori u jaz, gdje bi se mogla zakopati ljubav medju dva naroda.” (Dnev. sab. str. 59., 60.)

Stoga je, smatra Strossmayer, Sabor jedino mjesto gdje se problem Rijeke mora riješiti. Iako, kao neovisan narod, “odnošaj naš prema Austriji, tek riešiti imamo”. (Str. 59., 60.)

Rijeka ne šalje svoje predstavnike u Sabor pa se čini da su joj namjere odcjepljenje, ali se to “mirnim okom gledati ne da”, odlučno tvrdi Strossmayer, “da se tomu na put stati ima. /.../.

Ja kažem, ako se uzme historično pravo u čistom smislu, tada je toliko jasno kao sunce, **da je Rieka vavjek bila i da će vavjek ostati cjeloviti dio države naše.**” (Str. 59.)

Sabornici uglavnom podržavaju Strossmayera jer je svaki prijedlog povijesno i razumno potkrijepljen, stoga se prisjetimo jedne mudre Strossmayerove rečenice u pismu Ivanu Mažuraniću iz 1860. godine:

Umnici će vazda prijatelja imati!

Znao je on to. Sve radi iskreno, bez bilo kakve osobne koristi. Sve su to znali njegovi prijatelji i znanci, a Strossmayer je imao najvećega prijatelja uza se, *narod svoj hrvatski...*

Deveta saborska sjednica održana 29. travnja 1861.

Pokazala je već intenzivan rad Sabora, na kojem se pokušavaju razumno riješiti brojni hrvatski problemi. Strossmayer je aktivan sudionik, energičan i

³⁵ Dnevnik Sabora. Šesta sab. sjed., str. 33.

uporan... pokušava dokazati kakvo je stanje u domovini, što je tome uzrok, a odmah daje konstruktivan prijedlog u njegovu rješavanju.

“Naša domovina stranom kroz našu nemarnost, a stranom tudjom nepravdom zaostala je /.../ i ima više potreboćah nego bi morala imati. Vremena su ozbiljna i opasna /.../. Treba da se osviestimo, da se sabere-mo, da otvoreni posve i iskreni budemo.” (Str. 74.)

Strossmayer ne krije koliko mu je stalo – uzdignuti hrvatski narod iz zaostalosti, dati mu ustavnu slobodu. “Ako itko ljubavlju domovine nukan preda pred ozbiljnošću vremena i našimi nuždami, to ja predam”, ali on čvrsto vjeruje da se skromne i iskrene narodne želje “prije ili poslje ma kakove spletke mu se na put stavile, mora i u javnom životu istinom postati”. (Isto, str. 74.)

Deveta saborska sjednica izdvojila je novinu koju saborski zastupnik Ljudevit Vukotinović iznosi kao “ideu narodnog preobraženja”, a ponudio ju je biskup Strossmayer “kad je postavio *Akademiji* jaki temelj, položivši u tu svrhu 50.000 f”.

Strossmayerovu primjeru pridružuju se ugledni pojedinci i nekoliko gradova.

Saborski zastupnik Strossmayer sretan je zbog prihvaćanja njegovih prijedloga.

“Meni /.../ u ovaj svečani čas srce pod teretom željah, koje za mili dom i rod svoj gojim, /.../ od radosti, /.../ tolikim vašim uzklikom i uzhićenjem primljenu /.../ da se putem akademije znanostih u pomoć priteče narodnom obrazovanju, narodnoj knjizi našoj /.../.” (Dnev. sab., str. 74.)

Radosni poklici u Saboru: *Živio!* govorili su iskrenu radost zastupnika, a Strossmayerovo srce riječima progovorilo:

Zahvalio je velikom županu križevačkom Ljudevitu Vukotinoviću koji je *lavimu*, zvanu Strossmayer, u sabornicu usmjerio, ona čvrste *obale* među sabornicima stekla, pa će joj tijek tako uspješniji biti...

Strossmayer se dužim govorom zahvalio sabornicima koji su podržali njegovu ideju o osnivanju *akademije* i *sveučilišta*; o sebi, kao uvijek, skromno ističe da potječe od “prostih, neukih roditeljah”, koji su mu roditeljsku ljubav i skrb poklonili. U roditeljskom domu usađena mu je iskrena ljubav i dužnost koju će cijeli život osjećati i skrbiti se za bolju budućnost naroda hrvatskog, naglašavajući što će sve promijeniti u životu naroda te dvije institucije čije osnivanje predlaže Saboru.

“**Akademija** znanostih *predpostavlja*, po mom mnijenju, **sveučilište**. U akademiji znanostih sve struke znanja čovječanskoga u višjem značenju zastupane biti moraju. Mudroslovje, philologija, pravoslovje, prirodoslovje, sa svimi ograncima svojimi, bogoslovje, slovoslovje, povjestnica itd./.../ u akademiji znanostih stečište i utočište svoje naći imaju. Akademija znanostih ima biti /.../ umovom najplemenitiji cilj radnje duševne. Akademija znanostih ima biti nagrada i lovor-vienac ljudem, koji su se ma u kojoj struci znanostih osobito odlikovali.

To vam /.../ akademija samo onda biti može, ako se budu sve struke znanostih u sredini našoj i u narodnom duhu predstavljale i podučavale; ako se bude putem sveučilišta vrelo otvorilo, iz kojeg će krasna omladina naša želju svoju duševnu trnuti, /.../. Ako misli akademija znanostih procvasti, tada je nužno, da se za nju sjemenište u sveučilištu otvori mladih ljudi, koji bi se za višju duševnu radnju udesili i usposobili.” (Dnevnik sab., knj. I., str. 75., 76.)

Strossmayerov govor u sabornici bila je prigoda ponuditi zastupnicima Sabora više informacija o značenju akademije i sveučilišta za našu domovinu.

On je poznat kao veliki prijatelj mladih pa i ovom prigodom nije propustio izreći javno priznanje, ali i nužnost otvaranja sveučilišta, kako bi se mladi obrazovali u domovini.

“Mladost naša krasna je, /.../. Rado se naukom posvećuje, sposobna je. /.../ dužnost nam je priliku pružiti mladeži našoj da se izобрази /.../ što samo tada možemo dostići, ako sveučilište u sredini našoj podigli bude-mo. Mladež naša puno duha i poleta ima, al je većom stranom siromašna, ter joj nije moguće velikim troškom tudja sveučilišta pohadjati. /.../ mladež u preranoj dobi izvan granicah domovine svoje boraveć lahko dušu svoju otrovati i narodu se svomu za vazda odtudjiti može.” (Isto, str. 76.)

Brojni su prijedlozi koje Strossmayer pokušava ponuditi zastupnicima – zašto predlaže žurno otvaranje *akademije* i *sveučilišta*.

Zastupnici su uzvikom *Isstina!* – doista potvrdili da su suglasni *s istinom* stanja duhovnosti u Hrvatskoj i da prihvaćaju Strossmayerov prijedlog, ali i brzu realizaciju. Stoga Strossmayer predlaže izabranom odboru, koji će izraditi osnovu *akademije znanostih*, da izradi osnovu za *sveučilište*. U ime zastupnika Sabora, koji su po reakcijama tijekom Strossmayerova izlaganja bili oduševljeni, Mirko Bogović predlaže zamoliti biskupa dopuštenje da se njegovo izlaganje tiska i podijeli zastupnicima.

Strossmayer ne pripada osobama koje žele isticati svoje posebne zasluge pa, iako je mnogo učinio u svojim nastojanjima uvođenjem hrvatskoga jezika u

javni život Hrvatske, u promjeni statusa domovine u odnosu na strane gospodare i kulturi naroda hrvatskoga, uvijek je naglašavao da *nije on prvi* nego da je bilo mnogo naših ljudi koji su u ranijim razdobljima života pokušali promijeniti mnoge gorke istine hrvatskoga naroda, gradili, trudili se, a on je, kaže, “samo krov dovršio”.

Stoga ćemo požuriti ususret *pedesetoj saborskoj sjednici* (održanoj 29. srpnja 1861.) na kojoj je, između ostalih točaka dnevnoga reda, na banov prijedlog — a k a d e m i j a .

Obraćajući se banu i zastupnicima, saborski zastupnik Vinko Pacel govori o ulozi akademije u razvitku društva, ali moramo znati, ističe on, da je *danas peti put u životu našega naroda što se ovaj pojav sbilja nam javlja*. Pacel je istražio davne istine koje potvrđuju da “Prvi i najstariji (pojav) bijaše u Dubrovniku, /.../ institutum privatum ‘*akademia degli oziosi*’”, a bilo je društava u Spljetu, Zadru, i po Dalmaciji...

Drugi pokušaj bio je u Spljetu, (Pacel ga našao u knjizi Ivana Kukuljevića *dr. Jerolima Kavanjina, vlastelina spljetskoga i trogirskoga, bogatstvo i uboštvo*), izdane troškom biskupa Strossmayera. Pacel vjeruje, da je Jerolim “glavni povodnik velike ideje, koja se početkom 18. vieka u gradu Spljetu rodi”.

Daleka 1704. godina bilježi u “Spljetu” ideju u riječima veleučenoga kneza Ivana Petra Markića:

“Nenahodim da se može bolje uzgojiti i lipje uresiti ovi jezik s izvrsnim načini od besidjenja, /.../, nego prinješanjem od dobrih duhovnih knjig iz inih jezika u ovi naš /.../. Na tu plemenitu svrhu sastavila se jest u ovom našem gradu, /.../ *Akademia illirica* /.../, ako bude zalivana s pričinjenim znojem od ljudi učenih i pomnijih, podati će na svoje vrime mirisno i ugodno voće.”

Treći pokušaj, spominje zastupnik Pacel, bio je nastojanje zagrebačkoga biskupa Vrhovca i “slavni naš Mihanović 1818. ili 1823. pokušao osnovati društvo za razvijanje našega jezika i naše knjige”.

“*Četvrti* /.../ učiniše god. 1836. naši slavni stališi i redovi, kad se na saboru trojedne kraljevine /.../ člankom 15 zauzeše za učeno društvo. /.../.”

Nakon toga zaključka utemeljena je *Narodna čitaonica zagrebačka*, kasnije *Matica*, godine 1846. *Narodni dom*, a godine 1836. osnovaše *Društvo za obrazovanje jezika i književnosti*.

Sve molbe moraju na odobrenje u Beč pa je i čekanje prijedloga za osnivanje novih kulturnih ustanova dugo, a kada dozvola stiže (1847.), slijedi

opaska: “društvo književno in thesi potvrđuje, ali traži “da se prije dovoljan fond dokaže”.

Naši odgovorili: “Dajte što tražimo, pa ćemo jur skrbiti za glavnica.”³⁶

Pacelovo istraživanje potvrdilo navedenu Strossmayerovu skromnu tvrdnju *o dovršenju krova*.

Akademija znanosti i umjetnosti koju sada predlaže doista bi trebao biti *krov* koji ne će prokišnjavati.

Sabornici su nastavili organizacijski dio službenog ustanovljenja te visoke institucije, a nastavljene su pripreme za osnivanje sveučilišta.

Strossmayer je rastrgan brojnim obvezama pa nije prisutan na svim saborskim sjednicama, ali zna da su u Saboru brojni zastupnici koji podržavaju njegove prijedloge: zaštita prava domovinska, pitanje jezika, akademije i sveučilišta.

Neke su bitke dobivene, ali prilike sa strancima, mađarskim i austrijskim dominantnim stavom još su uvijek opasnost da se sve postignuto sruši, stoga je nužan oprez.

Strossmayerova briga o *jeziku hrvatskom* jedna je od najosjetljivijih njegovih preokupacija pa, iako je već od bana Jelačića i bana Šokčevića uglavnom bila i riješena dvojba oko njegove prisutnosti i uporabe, u javnim je institucijama još uvijek prisutna.

Potražit ćemo nekoliko istina borbe za njegovu uporabu u javnom životu Hrvatske, posebno u Saboru, i saznati koliko je trebalo upornosti i odlučnosti saborskih zastupnika da se doista postigne stabilan i odlučan stav o uporabi hrvatskoga jezika.

Napominjemo da se ta tvrdnja ne odnosi na početak rada Sabora nego se žučne rasprave vode već u njegovu podmaklom radu – na 77., 78. saborskoj sjednici...

Sedamdeset sedma saborska sjednica, održana 6. rujna 1861. godine

Iz Osijeka, Strossmayerova rodnoga grada, saborski zastupnik Vjekoslav Šmit govori o gradu Osijeku, njegovu ustrojstvu i želi upoznati sabornike, da “nutarnji i novi grad naseljen je od samih Niemacah /.../. Dosad nije bio običaj da se ondje narodni (hrvatski) jezik uči. U Osieku bio je običaj, da se je u školah učio latinski i njemački.”

³⁶ V. Pacel. 50. sab. sjed. *Dnev. sab.*, knj. II., str. 536., 537.

Došao je, kaže, jučer, “nisam još ugrio sjedalo ovo”, a iznenadio ga zaključak Sabora, “da oni građani, koji neznadu *naški* čitati i pisati, nemogu biti zastupnici”.³⁷

Zastupnik Franjo Žužel odlučno zahtijeva: “/.../ prvi uvjet za inostrance *da naški zna*”.³⁸

Neki zastupnici traže pojašnjenje riječi *naški* pa je bilo i tendencioznih komentara, ali Drag. Jelačić smirenim tonom kaže da je *naški* – *hrvatski jezik*, ali razlog zašto se u Saboru odlučno zahtijeva njegova uporaba Jelačić potkrjepljuje vlastitim iskustvom koje je doživio boraveći u Beču s jednom deputacijom. “Kada se kod ministra povela riječ o *narodnosti*, a on mi odgovori da u Austriji mora vladati centralizacija, a pod tim se razumieva *germanizacija*.

Ja sam na to odgovorio da smo mi *Hrvati*, i da toga kod nas nemože biti, da se poniemčimo, ali sam dobio za odgovor, da je sila u gradovih, a ti su njemački, kao i vlada, zato će se Hrvati *poniemčiti*.”³⁹

Moramo dokazati, kaže Jelačić, da su naši gradovi hrvatski, a oni su sila naše narodnosti.

Odlučnost Eugena Kvaternika upozorila je Osječane da žive u Hrvatskoj, stoga glavni grad Slavonije ne može biti njemački, a “dostojanstvo naroda Trojedne kraljevine, mora nam biti prva briga”.⁴⁰

Većina zastupnika prihvaća prijedlog, ali se i dopušta određeni rok do kojega je poznavanje hrvatskoga jezika nužnost. Događalo se da je bilo zastupnika koji nisu bili ni vješti čitanju i pisanju, a obrazloženja su bila – nedostatak škola u manjim seoskim sredinama.

Strossmayerova rijeka velikoga, plemenitoga duha nabujala, pa sada, kada je dobio oduževljeni pristanak sabornika, ostavlja njima da riješe proceduru uspostavljanja akademije i sveučilišta, a on razgranao aktivnosti prikupljanja sredstava za gradnju zgrade, uređenje knjižnice, bitku za sveučilište... gradnju stolne crkve...

“Bog poživio junaka Mecenu kad može na toliko stranah”, piše fra Grgo Martić Andriji Torkvatu Brliću 29. siječnja 1861. godine.

U svojoj biskupiji poziva svećenstvo da svojim uplivom utječe na imućnije svjetovnjake za istu rodoljubivu darežljivost, objavio je *Pozor* 17. siječnja 1862.

³⁷ V. Šmit. 77. sab. sjed., knj. II., str. 771.

³⁸ F. Žužel. 76. saborska sjed. str. 764.

³⁹ D. Jelačić. 77. sab. sjednica, str. 773.

⁴⁰ E. Kvaternik. 77. sabor. sjed., str. 776.

Svećenstvo ima mogućnost jer komunicira s pukom, stoga može pomoći u prikupljanju starina za naše muzeje... Kasnije se pokazalo da su njegove preporuke bile uspješne.

Strossmayer nije samo tražio pomoć drugih, sam je mnogo pomagao svima koji su bili potrebiti.

Prigodom ustoličenja za velikog župana Virovitičke županije, biskup Strossmayer darovao je 11. veljače 1861. institucije i pojedince:

Glagolitičkom sjemeništu u Dalmaciji, Gimnaziji u Sinju, za siromašne učenike Gimnazije u Osijeku, Gimnaziji zagrebačkoj, Mirovinskoj zakladi Virovitičke županije, mnogim siromašnim ljudima...

Strossmayer je 2. ožujka 1861., prigodom posjeta Vinkovcima, poklonio 1.000 for. za siromašne učenike Gimnazije.

Često daruje mlade: učenike, studente, mlade umjetnike, slikare i pjesnike, pomaže u izdavaštvu i prijevodima knjiga, kupuje umjetničke slike jer u viziji već zna da će u zgradi akademije otvoriti galeriju slika...

Brojne su potvrde njegovih velikih dobročinstava, stoga spominjemo saborski spis iz godine 1861. pod br. 185 (Rieš. čl. XXXIX). To je zakonski prijedlog biskupa bosansko-đakovačkoga i velikog župana virovitičkog Josipa Jurja Strossmayera o zaštiti sbora i kaptola sv. Jerolima u Rimu.

Dana 15. srpnja 1861. Strossmayer moli da "Sabor Trojedne kraljevine uzima u svoju zaštitu sbor i kaptol u Rimu sa svom imovinom njegovom, te se naprama istom dragovoljno podlaže svim dužnostim zaštitnika."

U Osijeku je 28. travnja 1862. otvorena *Narodna čitaonica*. Otvorio ju je i darovao njezin pokrovitelj biskup Strossmayer, ali se i oprostio od teške i odgovorne dužnosti velikoga župana Županije virovitičke.

Zaključak

Veliko ime Strossmayer, velika djela njegova naša su istina... Rad je pokušao izdvojiti najznačajnije trenutke u bitci koju je Strossmayer vodio na dva opasna bojišta: austrijska carevina, Ugarska, a on stao između dva moćnika pa svojom krhkom pojavom, a snagom duha, znanjem, odlučnošću, bitku vodio...

Hrvatska se s tobom pod oblake pope,
svanu na vidiku prosvjetne Europe!

Ivan Vitez Trnski

Ja vidim orla, ponosan se vije
vrh magle doli i nad bijedni kraj:
on trga tamu, s kreljuti mu sije
dalekog sunca žar...

Dragutin Domjanić

Orao, ponesen visinama znanja, iskustva, čvrste, nepokolebljive vjere u našeg čovjeka, bio je Josip Juraj Strossmayer... Kako bi nam danas potrebit bio...

JOSIP JURAJ STROSSMAYER THE GREAT DISTRICT PREFECT AND PARLIAMENTARIAN IN THE CROATIAN DIET

Summary

In 1849 Josip Juraj Strossmayer was appointed the bishop of the Đakovo-Srijem diocese. Well, the die is cast ; well my poor self was really appointed on the 18th of the month for bishop Đakovo-Srijem, writes a young 34-year-old bishop to a friend, a notable young politician, Brod-born Andrija Torkvat Brlić. He is joyful but points out: Ja ostadoh uvijek, koi sam i bio samo ću gledat, što je sviuh nas dužnost u kriepostima napriedit. Ladja, kad uzvodu ide, ako se svojski neupreš, borme ona će natrag.

(I have not changed but I would try to improve myself, which we all should in our virtues. A ship sailing upstream, shall turn downstream, if we do not try hard enough to keep it that direction.) He said it all. He would not change himself, but do anything for the prosperity of his homeland.

We will follow the versatility of Strossmayer's activities in struggle for homeland independence. There were many tasks, and he who was young and decisive, promised :

«...za Slavoniu i Horvatsku više me sad briga mori neg ikad» (« I am more worried for Slavonia and Croatia now than ever.») This was not a momentary enthusiasm, as proved by later Strossmayer's achievements by which he marked the whole 19th century culture in Croatia. Strossmayer, a parliamentarian in the Croatian Diet in 1861, posed among other things a question of national educational system because his motto was : By education to freedom!.

His introduction into the Đakovo diocese did not detain the young bishop in narrow ecclesiastic activity fields because the cruel ten-year long period of Bach absolutism imposed fast reaction on all fields as to protect the Croatian people, as well as to alter conditions in Croatia swiftly.

The Croatian language was a special concern and love of Strossmayer. To put it back to public life, was an imperative and with its public exposure, Croatia would have it much easier to resist strong Germanization and Hungarization which seriously threatened...

Relieving the Home Secretary Bach (22 August 1859), a strengthening of Empire's council in Vienna; a new Croatian-Slavonian-Dalmatian Vice-Roy Josip Šokčević announced concrete actions: Call to Order of the Diet (15 April 1861) but also the usage of the Croatian language in the whole public life in Croatia.

The county of Virovitica-Osijek-Virovitica altering its old name returned the name Virovitica, and its first district prefect, in new conditions, became Josip Juraj Strossmayer.

He would not be the district prefect for long but as a Diet parliamentarian he would start the ball of change rolling in a backward and oppressed Croatia.

Key words : Josip Juraj Strossmayer, bishop, the great district prefect, Diet parliamentarian, Vice-Roy's conference, the Diet of 1861